

Recensions bibliogràfiques

Nota preliminar

Hi ha revistes, dins la nostra especialitat, que exigeixen la tramesa de dos exemplars d'una publicació per a fer-ne la recensió. Nosaltres no hem plantejat mai aquesta exigència, tot i que és lògic que hi hagi més probabilitats que l'obra sigui coneguda pels redactors de la revista si en reben una separata o un exemplar. Resulten particularment difícils de localitzar aquells treballs que són publicats en revistes que no són de l'especialitat. Per tant, recomanem als autors aquesta tramesa informativa, a fi de facilitar-nos el treball i poder, així, col·laborar en la difusió dels estudis, cosa que naturalment també és bo per als autors. Pel que fa a la realització o no de la recensió, l'únic criteri que tenim en compte és la qualitat del treball, és a dir, que parteixi d'una bibliografia suficient, que segueixi una metodologia correcta i que aporti alguna novetat.

MÓN ANTIC

FERRER i JANÉ, J. «Sistemes de marques de valors lèxiques en les monedes», *Acta Numismàtica*, núm. 37 (2007), p. 53-73.

Treball valent, ple de sagacitat i erudició, amb moltes noves idees, algunes evidents i d'altres discutibles.

Insistirem en el que fa referència a les monedes amb la llegenda ibèrica UNTI-KESKEN en no acceptar l'autor el nostre supòsit, perquè es basa en els pesos reals de les monedes en lloc de fer-ho en el valor nominal. Interpreta el BAN com a representació de la unitat i l'ETA com a valor nominal corresponent a la unitat de bronze, essent E(TA)-BA(N).

El nostre criteri és, en síntesi, que les primeres monedes emeses són uncials i no porten la marca EBA (segons la nomenclatura de l'autor) i tenen divisors que porten les marques E i E—. No calia anomenar la unitat, perquè el paral·lelisme amb el sistema romà la feia evident.

En canvi, en reduir-se el pes de la unitat i passar a l'entorn de 15 g (és la mitjana de pes de més de dues-centes monedes) i diferenciar-se del pes de l'as romà, optà per la incorporació de la marca EBA (15), en ser el seu pes contingut quinze vegades en la lliura romana. Els divisors continuaren usant les mateixes marques anteriors.

O sigui, que la unitat va passar del valor nominal de l'unça romana a un valor real de quinze monedes en lliura i aleshores fou necessari posar la marca de valor, o sigui, el nombre de monedes en lliura romana, la talla.

L'ús de la marca EBA en emissions més tardanes, en cent anys, de pes més baix, perdurà com a imitació sense significació de valor, usant tipus antics.

Altres supòsits de l'autor es basen alguns cops en monedes d'emissions abundants, però no sempre; una nova moneda pot canviar les afirmacions, com succeeix en el cas de l'hemidracma amb la llegenda KESESALIR, citada per l'autor a la nota 41: es contradiu quan diu que SALIR sigui «la marca de valor de las unitats de plata», i que «cap de les emissions de divisors la porti», quan evidentment aquella moneda és un divisor i la porta. No creiem que sigui necessària cap confirmació.

Més complicats resulten els raonaments sobre les monedes d'Arse, de les quals diu que en ser ETAR = 12 és possible que ETAR indiqui una relació de 1:12 entre les dracmes i la unitat de bronze, suposem que és refereix a la d'Arse, però no ens diu a quina, n'hi ha de pesos diferents.

Difícil de seguir quan diu que «la interpretació tradicional en l'àmbit numismàtic està basada en els pesos reals de les monedes, en aquest article es defensa la interpretació d'aquestes marques com a indicadors de valor nominal.»

És un treball que fa pensar i que obre nous camins a la investigació, esperem que futurs desenvolupaments puguin aclarir els aspectes difícils

L. Villaronga

LAROZAS, Ch., «Nouvelles données sur les hémioboles à l'hippocampe», *Cahiers Numismatiques* (París), núm. 176 (juny 2008), p. 19-29.

Article amb molta informació que es presenta de manera complexa, tractant diversos temes que no guarden relació entre ells. Procurarem destriar-ne el contingut en diverses parts, tractant-les individualment

a) Monedes amb l'«hippocampe»; és el més extens. La primera que coneguérem d'aquestes monedes provenia d'Andalusia i fou publicada a *Acta Numismàti-*

ca, núm. 19 (1989), i la situarem entre les incertes del sud. Més tard, J. Bénézet i J.-P. Lentillon publicaren a *Cahiers Numismatiques*, núm. 157, un conjunt d'aquestes monedes trobades al Rosselló i a Narbona, que demostrava que eren gal·les; nosaltres les incloïem entre les monedes de plata de la Narbonesa, en publicar-les a *Acta Numismàtica*, núm. 37 (2007). No poguérem recollir una altra peça publicada a *Acta Numismàtica*, núm. 36. Ara Larozas li dedica una part important del seu article donant-hi una nova interpretació. Creient-la derivada de l'anvers de la dracma de Rhode, amb la presència de les lletres gregues ro i òmicron amb punt central.

Tot són supòsits possibles, però no evidents.

b) AE de serpent marina. L'exemplar conegut procedia d'Andalusia, presenta una inscripció llatina i figura al CNH, p. 407, 1. Pensa en la possibilitat que pertanyi a Rhode i sigui del segle II aC.

c) Evolució de Rhode i llurs imitacions. Avança una proposició sobre els diferents grups d'imitacions de les dracmes de Rhode, que pensa estudiar pròximament. Desconeix el nostre *Les monedes de plata d'Emporion i Rhode i les seves imitacions de principi del segle III aC fins a l'arribada dels romans el 218 aC*, Barcelona, 2000.

d) Dos possibles divisors de la dracma de Rhode. Estan inclosos en el nostre llibre acabat de citar, amb els números 110 a 113 i 124.

e) Divisors amb l'ureus, que ja foren publicats a *Cahiers Numismatiques*, núm. 159. Atès que presenten el revers tipus propis de les monedes *à la croix*, no els considerem d'influència ibèrica.

Agraïm la insistència de l'autor a donar-nos tanta informació sobre les novetats monetàries del Llenguadoc-Rosselló, que ens permeten ampliar la nostra visió monetària sobre la regió.

L. Villaronga

LLORENS, M. del Mar i RIPOLLÈS, Pere Pau, «L'aportació de Josep Estrada al coneixement numismàtic», *Lauro*, (Granollers), núm. 22-23, p. 91-94.

Josep Estrada i Garriga era un erudit autodidacte, apassionat de la seva comarca, el Vallès, de la qual tenia un coneixement geogràfic i històric extraordinari. Fou aquest coneixement i el convenciment que la moneda no es podia menystenir en els estudis històrics el que el va portar a fer alguns treballs en aquesta especialitat. La conjunció del seu coneixement del territori amb el de la moneda és el que li va permetre de resoldre un problema que tenia plantejat la numismàtica ibèrica: la localització de la seca de Lauro. Contra el parer general que la situava a la zona valenciana, Estrada, amb l'ajut de Leandre Villaronga, va poder demostrar, gràcies a l'estudi de diferents troballes i especialment del tresor de Cànoves, que la

Lauro ibèrica es podia assimilar amb Llerona, al Vallès. Els estudis d'Estrada i Villaronga van ésser completats després pels autors de l'article que comentem, els quals fan una clara exposició del valor de l'aportació d'Estrada i de com la seva hipòtesi ha resistit el pas del temps. Un exemple dels bons resultats que hom pot esperar de la col·laboració entre estudiosos universitaris i aquests tenaços estudiosos locals, que han sabut suplir la seva manca de preparació inicial per uns coneixements sòlids i una solvència científica exemplar. Honora als autors haver-ho sabut apreciar com cal. És una virtut no gaire estesa.

M.Crusafont

MELMOUX, PIERRE-YVES, *Languedoc Numismatique. Spécial monnaies de Vieille-Toulouse, Bulletin de l'Amicale Numismatique du Midi*, núm. 25, (gener 2005), 78 p. XX pl.

Aquest treball s'ha encreuat amb el nostre d'*Acta Numismàtica*, núm. 36 (2006). Nosaltres davant del silenci dels numismàtics francesos, decidírem donar una notícia sobre la circulació monetària de Vieille-Toulouse amb els materials recollits amb Georges Savès, publicats fa anys a *Acta Numismàtica*, del 1975 al 1979.

Ara Melmoux ens ofereix un panorama més ampli en afegir amb gran erudició les notícies bibliogràfiques d'obres antigues, des d'Audibert del 1764, passant per Barry, Barthélemy, Boudard, De Saussaye, Saulcy i altres investigadors, arribant a les troballes de les excavacions dels anys 1956 a 1981 reunint un total de 3.422 monedes.

Per a l'estudi de la circulació caldria tenir en compte la gran quantitat de monedes de plata *à la croix* i denaris romans que podrien provenir d'un tresor, en ser escampat per les feines agrícoles. D'aquestes monedes, que la majoria a l'inventari figuren amb una F, que creiem que deu referir-se al fet de ser folrades, i podrien ser les folrades de circulació local i les bones procedents d'un tresor. Sabem que la majoria de les monedes de plata trobades en els llocs arqueològics són folrades.

Després de l'inventari tracta de la circulació monetària. Dóna notícia de dues monedes d'or i passa a les de plata, sense diferenciar les que són folrades, la majoria a l'inventari.

Les monedes de bronze imitacions dels Longostaletes, de Neronken, d'Iltirta, Iltirkesken i les pròpiament locals les «tolosates», foren les de circulació principal del lloc.

Passa a l'aspecte metrològic: totes les monedes *à la croix* són de pes lleuger, no n'hi ha cap de *lourde*. Dóna les gràfiques per a les monedes de plata i les de bronze.

La majoria dels denaris romans bons i folrats pertanyen al període 90-76 aC. Tot fa pensar en una circulació activa a la primera meitat del segle I aC.

És important la presència de les monedes de la península Ibèrica, que representen un 10 % del total, destacant pel seu nombre les d'Untikesken

La moneda de FLORENTIA, M.647, làmina XV, torna a obrir el problema que semblava resolt després de M. Orfila i P. P. Ripollès (*Florentia Iliberritana*, núm. 15, 2004) en dir que la moneda de pes alt amb palma (CNH 357/1) era falsa o retocada, i estableix l'emissió entorn d'un pes de 23,41 g. Ara en tenim una de genuïna, procedent d'excavació, que pesa 57,63 g, i que seria un doble d'aquella. És una bona notícia que la moneda estigui restituïda.

Una bona il·lustració complementa aquest important treball, que representa un notable esforç en inventariar tan gran nombre de monedes, descrites succintament però de manera completa i donant la interpretació de la circulació monetària.

L. Villaronga

RIPOLLÈS, P. P., *Las acuñaciones de la ciudad ibérica de SAITABI*, València, Universitat de València, 2007, 180 p., 24 lm.

És un llibre com ens té acostumats en Pere Pau, en el qual recull les emissions monetàries de Saitabi en tots els seus aspectes, en un repertori extens i complet.

Com a novetat, publica la segona didracma coneguda, que conté la llegenda completa de SAITABIKITARBAN, i atribueix a Saitabi unes emissions de quarts de bronze que pels tipus i pel fet de no portar topònim eren assignats a Arse.

L'emissió de clava i genet llancer amb la llegenda particular SAITIR, coneguda des de fa poc temps, és present al catàleg amb nou exemplars.

No estem d'acord amb l'ordenació de les emissions símbol ceptre / genet amb palma i la de símbol palma / genet llancer. Per arribar a aquesta conclusió desenvolupa una sèrie de raonaments entorn de l'estil de les efígies.

Però no rebutja l'ordenació anterior, que és la que tots anàvem seguint, inclús ell mateix en el seu llibre sobre les monedes d'Arse, en el sentit de ser l'emissió uncial més moderna que la de pes petit. L'ordenació de ser la unitat petita anterior a la gran queda reforçada a les emissions de les monedes d'Ikalkuskkn, seca propera. En aquestes es presenten dues variants de llegenda una IKALKUSKEN, i l'altra més moderna intercala una N a la llegenda, IKALKUNSKEN, que resulta de l'ordenació dels seus denaris, essent aquella de pes petit, més antiga, i la segona del tipus uncial, la moderna.

El capítol que tracta de les llegendes és força interessant amb l'estudi de totes les inscripcions ibèriques, que són moltes.

Les monedes són estudiades pels seus encunys i s'ofereixen diverses il·lustracions de cada combinació d'encunys.

Les emissions de monedes de bronze són molt abundants. En el nominal unitat, tenim:

Ripollès II.2. CNH 3, amb 488 exemplars i 40 / 57 encunyats

Ripollès II.1. CNH 12, amb 68 exemplars i 6 / 17 encunyats.

Ripollès III.1. CNH 13, amb 62 exemplars, i 6 / 19 encunyats.

Ripollès V.1. CNH. 7, amb 9 exemplars i 2 / 3 encunyats.

Ripollès VI.1. CNH 15 i 16, amb 58 exemplars i 2 / 12 encunyats.

Del nominal meitat les monedes són menys nombroses.

Ripollès II.3. CNH 4, amb 51 exemplars i 2 / 2 encunyats.

Ripollès II.4. CNH 5, amb 12 exemplars i 1 / 1 encunyats.

Ripollès IV.1. CNH 14, amb 2 exemplars i 1 / 1 encunyats.

Del nominal quart, també són poques les monedes conegudes amb tipus ben particulars:

Ripollès II.5 amb diverses variants. CNH 6 i les atribuïdes a Arse 69 i 70, amb 21 exemplars i 5 / 6 encunyats.

Ripollès II.6. CNH 11, amb 2 exemplars coneguts i 1 / 1 encunyats.

Ripollès V.2 a b. CNH 8 i 9, amb 19 exemplars i 2 / 2 encunyats.

Ripollès V.3. CNH 10, amb 6 exemplars i 1 / 1 encunyats.

Dels tres primers tipus d'unitats sabem pel coeficient de nombre de monedes / nombre d'encunyats que és alt, que coneixem tots els encunyats. Els divisors, que són pocs, també els coneixem quasi tots. En conseqüència estem davant d'una mostra, recollida per Ripollès, completa.

Amb tot, malgrat que el volum de les monedes de bronze emeses és important, no arriba a la gran quantitat de les emissions d'Untikesken, Kese, Arse, Sekaisa, Obulco i Càstulo. A més la plata batuda per Saiti és reduïda comparada amb altres seques properes com Arse i Ikalkusken.

Aquestes monedes foren encunyades durant el segle II aC i principi del I. Sembla que no corresponen a les incidències de les guerres sertorianes, malgrat que l'emissió bilingüe pot ser de mitjan segle I aC. L'àrea de la seva circulació és de caràcter regional.

És curiós que a diferència d'altres seques properes, com Saguntum i Ilici, no batés moneda en el període Juli-Claudi en temps d'August.

El resultat és un llibre excel·lent que conté l'estudi de les monedes de la seca de Saiti, amb molt material i de manera cuidada i exhaustiva.

Reconeixem Ripollès com el millor numismàtic en moneda antiga de la Península.

L. Villaronga

MEDIEVAL

ARSLAN, Ermanno A., «Ancora sulla questione della cosiddetta «moneta in rame nell'Italia longobarda» Una replica e problemi di metodo». *Rivista Italiana di Numismatica*, (Milà, Società Numismatica Italiana) vol. CVIII (2007), p. 491-508.

L'autor, ben conegut com a especialista de la moneda dels temps bàrbars i pel seu treball acurat, dedica en aquest cas la seva atenció a un tema, que potser ens podria resultar allunyat: la circulació de petits coures en temps dels longobards d'Itàlia. Una gran part del treball centra la seva atenció en la confrontació dels seus criteris amb els d'un altre estudiós del tema, Michele Asolati. El fet és, però, que no es limita pas a això. D'una banda discuteix una sèrie de qüestions de mètode per a aquest estudi i de l'altra contrasta els seus punts de vista sobre Itàlia amb els fenòmens paral·lels que es donen a l'Europa d'aquell temps.

En la part introductòria, l'autor ens planteja les dificultats que presenta l'estudi d'aquest sector de la numismàtica: les monedes solen ésser de mala qualitat, tant estil·lística com de conservació, les llegendes són sovint il·legibles i les datacions, molt problemàtiques. Tot plegat es complica si ens enfrontem a emissions no oficials, sovint tolerades pel poder oficial, que no pot o no vol emprendre la tasca de nodrir el circulat d'unes peces ben poc rendibles des del punt de vista de la seva fabricació. Això ha comportat que estiguem en un gran retard en relació amb altres sèries monetàries d'aquest temps i aquest retard condiciona la bondat de les conclusions finals i la possible construcció de panoràmiques coherents. D'altra banda la dificultat de dispersió d'aquestes peces fa que es puguin produir fenòmens de circulació locals diferents del conjunt d'un país. Com veiem, res que no pugui ésser aplicat al tema dels coures visigots peninsulars.

L'autor conclou que és evident la circulació més o menys local, més o menys legal, de petits coures en pràcticament tot l'àmbit de l'Europa germànica, és a dir, la posterior a la dels pobles bàrbars, i que la seva emissió respon a les necessitats del comerç ciutadà. Per a aquests aspectes l'autor es fa ressò del cas peninsular i dels petits coures visigots.

M. Crusafont

BEDEL, Jean-Claude, «Une obole inédite pour la ville de Vienne frappée au nom du roi Louis de Provence 890-900», *Cahiers Numismatiques* (París) núm. 174 (desembre 2007), p. 49-50.

La peça més universalment emesa pels sobirans carolingis fou el diner. Els òbols sempre són mes escassos, especialment en les etapes mes avançades. En aquest sentit, és remarcable l'òbol inèdit que descriu l'autor, corresponent a Lluís

de Provença, dit el Cec, fill de Bosó, corresponent al taller de Vienne. No es coneixia cap òbol d'aquest sobirà, tot i que va batre diners a Valença, Lió, Avinyó, Uzès, Nimes i Arle. No hi havia, en canvi, cap constància que hagués batut a Vienne, de manera que aquesta peça també es novetat en aquest sentit.

M. Crusafont

DHÉNIN, Michel; SCHIESSER, Philippe, «Oboles mérovingiens», *Revue Numismatique* (Paris, Société Française de Numismatique), vol. 163 (2007) p. 283-314.

Tot i que fins ara els òbols merovingis d'argent eren pràcticament desconeguts, els autors els han caracteritzat i en descriuen quaranta-dos exemplars. Aquestes monedes tenen aparences molt diverses: com a diners partits, com a unifices, com a peces regulars de dues cares, com a bracteades, etc. Al llarg del treball es descriuen curiosament, es cataloguen i es comenten aquestes sèries gairebé oblidades, per acabar constatant que ja n'hi ha de falses, fetes modernament. Els autors comenten amb raó que els falsificadors han actuat abans que els estudiosos. Afortunadament, de moment només hi ha un model falsificat, d'un prototipus de moment desconegut.

A més de l'interès que desperta la novetat del tema, a nosaltres ens han cridat molt l'atenció uns òbols que porten al revers el nom de la seca en monograma. En estudiar els coures visigots vàrem observar que algunes peces merovingies portaven els noms de la seca indicats per dues lletres disposades a cada costat del pal d'una creu; M-A per MA(SALIA), per exemple. Era la mateixa solució que per als nostres S-P als costats d'una creu que interpretàvem SP(ALI). Ara veiem, però, que en els petits òbols es va optar per una altra solució: els monogrames. Així, la mateixa seca de Massàlia apareix amb un monograma que conté una M i una S a un dels extrems superiors i que per a Melle s'adopta la mateixa solució, amb una M de la qual parteixen els trets d'una E cap a l'esquerra i fent els pals verticals de la M el paper de dues L per a completar la lectura. Unes solucions, doncs, molt apropades a les que veiem als petits coures visigots coetanis que nosaltres vàrem atribuir als tallers d'Emerita i Toletó. Els monogrames solien ésser emprats en aquest temps, sobretot per als noms dels reis. Ara veiem un cas en què designa la seca, donant, doncs, més versemblança a les nostres hipòtesis relatives als coures visigots peninsulars.

M. Crusafont

DHÉNIN, Michel, «Un denier inédit de Lothaire (954-986), de Pierrefonds (Oise)», *Bulletin de la Société Française de Numismatique* (Paris), any 63, núm. 3, (març 2008), p. 34-36.

L'autor s'ha enfrontat, en dues repeses, al repte de classificar un difícil diner carolingi. Quan el va adquirir el Cabinet de Médailles de la Bibliothèque Nationale de France va poder llegir-hi el nom del rei, Lotari, amb la interpretació del complex monograma de l'anvers. La llegenda del revers, molt incompleta de lectura, s'ha fet esperar més i ha calgut analitzar curosament la documentació històrica. Finalment, s'ha pogut atribuir a Pierrefonds, que es converteix en un nou taller monetari del temps carolingi. Un exemple allionador de com els conservadors dels museus poden enfocar la seva tasca.

M. Crusafont

FEUGÈRE, Michel; BOMPAIRE, Marc, «Deux trouvailles de monnaies carolingiennes (d'Arles et de Toulouse) dans l'Hérault», *Bulletin de la Société Française de Numismatique* (París), any 62, núm. 7, (2007), p. 180-181.

La numismàtica carolíngia no ens pot ésser estranya, perquè els nostres orígens són carolingis i en el terreny de la numismàtica sovint hem de fer referència a aquest fet. Més familiars ens són encara les produccions dels tallers propers com ara els d'Arles i Tolosa, els productes dels quals varen córrer àmpliament per Catalunya. Els autors ressenyen dues troballes de peces d'aquests tallers i fan referència a aquesta circulació catalana, que s'allarga prou més enllà del domini carolingi i és encara present al llarg del segle X, tot i que els lligams amb l'Imperi franc són ja pràcticament inexistents.

El fet que la meitat de la bibliografia que els autors aporten sigui catalana mostra també que el paper de la moneda carolíngia i la seva importància per a la història dels comtats catalans no ens ha passat pas per alt.

M. Crusafont

MALBRUNOT, Jean, *Les monnaies médiévales bonifaciennes*, autoedició, Bonifacio (Còrsega), 2007.

Ja vàrem fer referència als treballs d'aquest autor a l'apartat de Troballes Monetàries de l'*Acta Numismàtica* anterior, però ara volem assenyalar la publicació d'aquests estudis, ampliat i millorat, en forma de llibre, cosa que en facilitarà certament la consulta i la difusió. L'autor és un enginyer informàtic jubilat que es va retirar a la terra de la seva muller i que, dut per la curiositat i l'estima per l'illa de Còrsega, ha dedicat temps i estudi a un tema gairebé desconegut fins llavors: la moneda local de Bonifacio. Malbrunot, tot i que es defineix modestament, com un «chercheur amateur», ha recopilat dades de troballes i informació històrica i bibliogràfica i ha comparat amb amoneaments d'altres països per a construir la

seva síntesi. Encara ha tingut l'encert de cercar la col·laboració d'altres estudiosos, entre els quals el recentment traspasat Noël Barrandon, que ha realitzat una anàlisi del contingut de metall d'aquestes peces. Ens plau fer constar que també hi figura la nostra Societat. Amb tot aquest bagatge, ja es comprèn que l'obra de Malbrunot ultrapassi allò que faria un simple afeccionat i ofereixi numismàtica de la millor qualitat, com la que podria realitzar qualsevol altre especialista competent.

L'autor detalla tots els tipus monetaris emesos a la ciutat i ens dóna informacions documentals sobre el valor de la seva circulació, que, com ja vàrem advertir, té alguns paral·lelismes amb la moneda catalana local i, més en concret amb el cas, també insular, d'Eivissa. També ens fa conèixer els camins de recerca de cara al futur, un cop plantejades les incògnites que resten pendents. Es completa l'obra amb un apèndix documental i amb els gràfics de les anàlisis metal·logràfiques.

M. Crusafont

PLIEGO HERRERA, Francisco; PLIEGO VÁZQUEZ, Ruth, «Mertia, nueva ceca visigoda»; *Gaceta Numismática* (Barcelona, Asociación Numismática Española), núm. 164 (març 2007) p. 19-21.

Els autors donen a conèixer un tipus monetari inèdit a nom de Recared que té la interessant particularitat de correspondre a un taller monetari fins ara desconegut. Pel que fa al sobirà emissor, els autors plantegen la disjuntiva entre el primer i el segon dels Recared i s'inclinen pel primer per la ubicació que faran de la seca. Aquesta és Mercia, topònim que poden documentar i que proposen situar a Galícia i, més en concret, a l'actual localitat de Merza, a la província de Pontevedra. Amb això s'amplia encara una mica més la nòmina de tallers monetaris, gairebé sempre de feble emissió, en l'àrea gallega. Felicitem, doncs, els autors per aquesta interessant descoberta i pel treball competent en presentar-la.

M. Crusafont

VICO MONTEOLIVA, Jesús; CORES GOMENDIO, María Cruz; CORES URÍA, Gonzalo, *Corpus Nummorum Visigothorum. Ca.575-714. Leovigildus-Achila* (Autoedició. Madrid 2005).

Exhaurit de fa molt temps el sempre útil corpus de la moneda visigoda fet per Miles, era evident la necessitat d'oferir un nou instrument de catalogació i d'estudi d'aquesta sèrie monetària. Els autors hi han dedicat un llarg esforç i ens ofereixen una obra que no tan sols cobreix una necessitat evident, sinó que s'ha de valorar globalment com a molt positiva.

Una densa part introductòria ens apropa als elements històrics, metrològics, iconogràfics, epigràfics, etc., és a dir, cobreix àmpliament tots els vessants de l'estudi i descripció del conjunt estudiat. Pel que fa a la catalogació, cal apreciar molt especialment la gran quantitat de material nou, tant de tipus i tallers com de varietats de llegendes i d'iconografia, ja que hi ha moltes peces que mai no havien estat vistes abans en fotografia. En aquest sentit, es fa evident que s'ha fet una recerca exhaustiva, la qual cosa vol dir una gran quantitat de feina de captació, recopilació i, després, d'anàlisi.

Una presentació acurada i un sistema expositiu atractiu i manejable ens ajuden a classificar i en fan una eina agradable i pràctica que agrairan, sens dubte, tots els qui s'interessen per aquesta sèrie monetaria.

Tot i així, i malgrat que el balanç final és clarament positiu, cal assenyalar algunes qüestions metodològiques discutibles o clarament errònies. D'una banda, el fet de titular *Corpus*, que seria un aplec exhaustiu d'exemplars, el que és un catàleg de tipus i variants. D'altra banda, la manca de descripció de les peces. No n'hi ha prou amb la llegenda i el dibuix del tipus, cal descriure'l a fi de poder detallar-ne els elements i fer-los intel·ligibles a tothom. A més a més, es perden moltes informacions que s'haurien pogut arrossegar del llibre de Miles, com ara la localització dels exemplars. Tampoc no es pot dir, per exemple, «proponemos Gistaín...» com a localització de la seca de Gistau, perquè aquesta proposta ja la va fer Pío Beltrán en un article monogràfic. Caldria haver dit, en tot cas, «aceptamos la propuesta de Pío Beltrán de Gistaín...» Pel que fa al tema dels coures, l'exposició té mancances molt greus, com ara negar la similitud amb l'or visigot o bé proposar la lectura SPANIA per a les lletres amb SP, sense tenir en compte les peces que porten una lectura SPL que la fan impossible. En qualsevol cas, no es fa una veritable discussió dels nostres arguments.

M. Crusafont

MEDIEVAL-MODERN

RAMOS GONZÁLEZ, Fernando, *Catálogo de Balanzas, Cajas de Cambistas y Ponderales*, Medina del Campo, Fundación Museo de las Ferias, 2003.

La introducció del llibre, escrita pel director de la Fundació del Museu de las Ferias, de Medina del Campo, s'obre amb una afirmació òbvia, però que no estarà de més que reproduïm: «Una de las más importantes funciones encomendadas a los museos es la del estudio riguroso de los fondos que conservan...» Fidels a aquest principi, varen encomanar a l'autor l'estudi dels pesos comercials i pesals monetaris que té el museu i que constitueix un fons de gran importància. De fet, els impulsors del museu ja adverteixen que aquestes peces encaixen molt bé amb

l'objectiu mateix de la seva institució, dedicada a les fires. L'autor ha emprès amb eficàcia la tasca de fer aquest estudi i classificació i ha assolit un resultat realment notable, malgrat algunes manques greus de bibliografia, com per exemple el llibre fonamental de Dieudonné. Però, tot i que menciona, en canvi, el de Mateu i Llopis sobre els pesals del MAN, no es deixa pas enganyar per la seva filosofia, ja que deixa ben clar que els pesals «indicarían el peso mínimo aceptado para las monedas en circulación.» En un tema que, com diu el mateix autor hi ha ben poca bibliografia, cal destacar per l'abundància d'informació el treball competent de Fernando Ramos que si en el temps de només un any, com ell diu, va poder arribar a realitzar el seu estudi, cal felicitar-lo per haver arribat, en la major part dels temes, al fons de la qüestió.

M. Crusafont

MODERN-CONTEMPORANI

PONS HUGUET, Joan, «Monedes i bitllets encunyats a Menorca durant la Guerra Civil», *Publicacions des Born*, (Ciutadella, Cercle Artístic), núm. 4, (desembre 1998), p. 97-114.

Són ben conegudes entre els numismàtics les emissions monetàries dels Consells Municipals de Menorca, però l'autor fa bé de divulgar-les en l'àmbit d'una revista local, perquè l'experiència demostra que la major part de la gent no té pas coneixement de moltes de les coses que els especialistes donem, a voltes, per sabudes. Com a introducció ben adient al tema es fa un breu resum de la història de la moneda amb la il·lustració d'algunes medalles i amb la llista dels llocs on es va fer moneda metàl·lica durant el conflicte bèl·lic. Però l'autor penetra després en terrenys totalment desconeguts, fins i tot pels especialistes: el cost de l'emissió i el seu repartiment pels diferents municipis. La part final és dedicada a un tema també força desconegut: les emissions menorquines d'entitats com ara el Pòsit de Pecadors, els bitllets de la Cooperativa Popular o les monedes de la Comissió d'Abastaments, de les fàbriques de gas i de diferents comerciants, que l'autor ha anat identificant i documentant. Es descriuen, doncs, més d'una vintena d'aquests signes monetaris d'emergència i ens dóna raó d'unes peces que, fora del seu context, ningú no seria capaç de classificar, com ara una que només diu G. Olives/1 Peseta i que correspon a un comerciant de Ciutadella del carrer Castell Rupit.

Una vegada més hem de felicitar els estudiosos locals per les seves encertades iniciatives i per aprofitar i donar a conèixer allò que només ells són capaços de documentar.

M. Crusafont

SANAHUJA ANGUERA, Xavier, «El doble ducat d'or de Mallorca de Felip II (any 1696)», *Gaceta Numismática*, (Barcelona, Asociación Numismática Española), núm. 166/167 (2007), p. 35-36.

La manca d'un treball de síntesi per al període dels Àustria ha originat moltes confusions i ha estat la causa de disfuncions com la que ens explica l'autor. Es coneixia un doble ducat de Mallorca que havia pertangut a la col·lecció Vidal-Quadras i hi havia la informació documental que justificava aquesta peça i en donava la ubicació correcta, però ningú no havia posat prou atenció en les dues coses alhora. Així, la peça, classificada com de Felip I, ha anat rondant pels catàlegs, quan les dades documentals aportades per Campaner, i ara rescatades per Sanahuja, ens diuen que la moneda en qüestió ha d'ésser en realitat de Felip II i ens en dóna, a més, la cronologia exacta: el 1606. Un aclariment important, doncs, per a un període ric en informacions però, malauradament, ben pobre en estudis.

M. Crusafont